

ТЕРИТОРИЈАЛНА АУТОНОМИЈА У ЕВРОПСКИМ ДЕМОКРАТИЈАМА: СЛУЧАЈ ФАРСКИХ ОСТРВА

DOI: 10.5937/zrpfno-58358

UDK: 321.001(491.2)

UDK: 342.26(491.2)

UDK: 327(489:491.2)

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

Примљен: 20.04.2025.

Исправљен: 11.09.2025.

Прихваћен: 15.09.2025.

Апстракт: У раду је анализирана политичка и територијална аутономија Фарских Острва у оквиру Данског Краљевства. Након уводног дела, изложена су основна обележја теоријског концепта територијалне аутономије. Следи кратак приказ еволуције статуса Фарских Острва, која су вековима била норвешка и данска колонија, да би од средине прошлог века стекла аутономни статус у оквиру Данског Краљевства. Централни део рада представља анализа правних норми којима је уређена фарска аутономија, посебно Акта о самоуправи Фарских острва из 1948. године и два акта из 2005. године – Акта о спољној политици Фарских Острва и Акта о преузимању надлежности. Након тога је изложена тренутна политичка ситуација на Фарским Острвима, која је упоређена са тренутном ситуацијом на Гренланду, другој аутономној територији у оквиру Данског Краљевства. У закључним разматрањима су сумирани резултати истраживања и понуђени одговори на отворена правна и политичка питања.

Кључне речи: Фарска Острва, Данска, Данско Краљевство, територијална аутономија.

* Ванредни професор, Правни факултет Универзитета у Београду, имејл: prof.marko.stankovic@gmail.com, ORCID 0000-0003-3471-7037

1. Уводна разматрања

Три скандинавске краљевине – Данска, Шведска и Норвешка – имају много сличности, а везује их и заједничка историја, будући да су током претходних векова неретко биле уједињене под једном круном (на пример, од 1397. до 1521. године све три државе су биле уједињене у оквиру Калмарске уније, персоналне уније на чијем је челу био дански монарх). Њихови друштвени и политички системи заснивају се на готово истоветним вредностима, обезбеђујући демократију, беспрекоран животни стандард, висок ниво остварености људских права и благостање за велику већину њихових грађана. Краљевина Данска се од својих суседа, међутим, издваја по томе што се под њеном јурисдикцијом налазе две прекоморске територије – Фарска Острва и Гренланд. Те две бивше норвешке и данске колоније, које су после Другог светског рата стекле аутономију, која је током наредних деценија проширивана, заједно са континенталним делом Данске чине Данско Краљевство (дан. *det danske rige*) или Јединствено Краљевство (дан. *rigsfællesskabet*).

Устав Данске из 1953. године, који је преузео велики број одредаба свог претходника из 1849. године и који је уредио ту државу као унитарну, не уређује посебно статус Фарских Острва и Гренланда, већ те две територије спомиње на свега неколико места, регулишући њихово представљање у данском парламенту – Фолкетингу (*Folketing*), као и поједина питања у вези са референдумом, људским правима и локалним изборима. То је разлог због којег је Урлик Прам Гад за Данско Краљевство написао да представља „уставни оксиморон“ (Gad, 2020: 29). Статус две прекоморске територије уређен је законима које је донео дански Фолкетинг, па у том погледу оне имају обележја територијалне аутономије, будући да, формалноправно гледано, Фолкетинг у сваком моменту може и да укине законе које је донео (политички гледано, ситуација је сасвим другачија). Важно је напоменути да статус двеју прекоморских територија у данском уставном систему није уређен истоветно, већ између њих постоје извесне разлике. Док је аутономија Гренланда успостављена тек 1979. године, а 2009. године је добила садашњи облик, Фарска Острва су своју аутономију стекла доста раније, непосредно по завршетку Другог светског рата, 1948. године, при чему је аутономија значајно проширена 2005. године.

Имајући у виду законско регулисање статуса Фарских Острва, које је карактеристично за јединице територијалне аутономије у унитарној држави, у наредним одељцима ће бити изложене основе теоријског модела територијалне аутономије и кратка еволуција статуса Фарских Острва у оквиру Данског Краљевства, а централни део рада ће бити посвећен анализи позитивноправних норми које уређују статус Фарских Острва

у оквиру Данског Краљевства. Након тога ће бити изложени политички аспекти положаја Фарских Острва, док ће у закључним разматрањима бити сумирани резултати истраживања и изнета запажања о томе како би статус те прекоморске територије могао да изгледа у будућности.

2. Теоријски концепт територијалне аутономије

Концепт територијалне аутономије (или политичко-територијалне аутономије, како се у нашој теорији називала у другој половини прошлог века), који је карактеристичан преваходно за европски континент, недовољно је уобличен у уставноправној и политичкој теорији, па је неки аутори дефинишу путем само једног или два обележја, док неки наводе велики број обележја. Различити су разлози теоријских колебања, а међу њима се истичу три најважнија. Прво, територијална аутономија није широко распрострањена у пракси, због чега не постоји довољан број држава који би послужио као „репрезентативан узорак“ за уобличавање теоријског концепта. Друго, искуства територијалне аутономије се могу пратити у последњих стотинак година, будући да се она у модерном смислу јавила после Првог светског рата (а проширила се тек после Другог светског рата), што представља временско раздобље које је једва довољно за извођење поузданих теоријских закључака. И треће, постојеће територијалне аутономије у европским земљама међусобно имају веома различита обележја, што додатно компликује проналажење најмањег заједничког именитеља за све њих.

Из наведених разлога се чини да су стремљења наших угледних теоретичара да суштину територијалне аутономије искажу помоћу великог броја обележја утопистичка, јер је готово немогуће пронаћи тако велики број карактеристика које би све постојеће територијалне аутономије могле да задовоље. У том погледу делује да су претерани покушаји Горана Марковића да суштину територијалне аутономије искаже кроз чак десет обележја, односно Слободана Орловића да то исто учини путем шест обележја. Марковић као обележја територијалне аутономије наводи да: 1) она представља уставну категорију; 2) јединице територијалне аутономије имају своје основне правне акте; 3) оне врше законодавну и извршну, али, по правилу, не и судску власт; 4) јединице територијалне аутономије имају самосталне надлежности; 5) јединице територијалне аутономије имају финансијску аутономију; 6) све јединице територијалне аутономије, по правилу, имају исти правни положај; 7) оне не учествују у вршењу државне власти; 8) централна власт врши контролу над делатношћу органа територијалне аутономије; 9) територијална аутономија може бити успостављена на целој државној територији или само на њеном

делу; 10) јединице територијалне аутономије имају право на заштиту свог уставног положаја (Марковић, 2021: 384–393). С друге стране, Орловић наводи да територијална аутономија има следеће правне карактеристике: 1) она је уставна и законска категорија; 2) она зависи од политичке воље централне власти, која је може једнострано укинути својом одлуком; 3) у њој се ствара својеврсни унутрашњи правни систем; 4) правни поредак територијалне аутономије чине статут, закони и подзаконски прописи; 5) територијална аутономија нема одлике државе или их има у мањој мери; 6) она није посебно представљена у националном парламенту (Орловић, 2018: 360–362). Упркос томе што су оба концепта пажљиво формулисана, када се примене на постојеће територијалне аутономије у Европи, већина њих не задовољава све критеријуме, а неке чак ни већину њих.

С друге стране, како би својим дефиницијама обухватили што већи број аутономних подручја, поједини страни аутори врло често покушавају да територијалну аутономију дефинишу путем далеко мањег броја обележја, а понекад је чак свде на само једно или два обележја. Тако, рецимо, Јаш Гај наводи да је територијална аутономија механизам који омогућава етничким или другим групама које тврде да имају посебни идентитет да непосредно управљају пословима од посебног значаја за њих, док већем ентитету омогућава она овлашћења која се тичу заједничких интереса (Ghai, 2000: 8). Он, дакле, појам територијалне аутономије сасвим поједностављује, свдећи га на непосредно управљање пословима од посебног значаја за одређену територијалну јединицу. Сличну дефиницију даје и Олаусон, који сматра да је територијална аутономија одређена територија која „ужива посебан статус, укључујући нека законодавна овлашћења, унутар државе, али не представља федералну јединицу или независну државу“ (Olausson, 2007: 25). Дакле, у односу на Гаја, Олаусон додаје само да територијална аутономија подразумева законодавна овлашћења, односно законодавну власт, а не само сопствене надлежности. Коначно, Бенедиктер сматра да „територијалну аутономију треба схватити као посебан статус додељен територијалној јединици, који омогућава становницима те територијалне јединице да регулишу своје послове путем аутономног законодавства, владе, администрације и, у извесној мери, и правосуђа“ (Benedikter, 2009: 38). Он, у односу на Олаусона, дефиницију проширује и постојањем извршне и, у одређеној мери, судске власти у јединици територијалне аутономије. Ипак, чини се да су све три наведене дефиниције превише једноставне и да не откривају природу и суштину територијалне аутономије у довољној мери.

Стога делује да при дефинисању територијалне аутономије треба ићи „средњим путем“ – не треба наводити ни превелик број обележја, јер у том случају највећи број постојећих територијалних аутономија не

би задовољио све постављене критеријуме, али је не треба ни сводити на само једно или два, јер у том случају не постоји довољно елемената да се територијална аутономија јасно разграничи од других облика вертикалне поделе власти (локалне самоуправе, федералне јединице и др.). Најпогоднији приступ је онај који тежи да суштину територијалне аутономије искаже путем мањег броја обележја (три до пет), попут оног који примењује Дарко Симовић (Симовић, Петров, 2018: 363). Симовићева обележја су делом правна, а делом политичка. Он наводи да су се у теорији издвојили „минимални стандарди“ за постојање истинске територијалне аутономије: 1) демократски изабрана тела на регионалном нивоу, независна од централних органа власти; 2) законодавна власт; 3) демократски поредак који подразумева поделу власти и плуралитет њених носилаца; 4) владавина права, која претпоставља неки вид, пожељно уставносудске, заштите територијалне аутономије у случају конфликта надлежности. Фарска Острва задовољавају скоро све Симовићеве правно-политичке критеријуме, осим оног који захтева уставносудску заштиту аутономног статуса, што је у Данској немогуће, јер та монархија нема посебан уставни суд.

Строго правно гледано, као основна обележја територијалне аутономије могу се утврдити следећа три: 1) право јединица територијалне аутономије да доносе сопствене законе; 2) прецизно уређивање положаја територијалне аутономије у држави законима те државе, а не њеним уставом; 3) јединице територијалне аутономије нису представљене као такве у централним државним органима и немају утицај на вршење надлежности државе (Петров, Станковић, 2022: 392). Аутономија Фарских Острва готово у потпуности задовољава наведена правна мерила, будући да имају право да доносе сопствене законе, њихов положај је уређен законима које је донео дански парламент, док је њихова партиципација у саставу данског парламента толико минорна (бирају свега два од укупно 179 посланика у Фолкетингу, што је једва изнад један одсто укупног броја посланика) да не може бити говора о било каквом утицају на вршење власти у данским централним органима.

3. Еволуција положаја Фарских Острва у оквиру Данског Краљевства

Фарска Острва су насељена током викиншке историјске ере, а њихови колонизатори су имали норвешко порекло. У првој половини XI века, 1035. године, Фарска Острва су постала део норвешке краљевине (Jákupsstovni, Berg, 2012: 416). Након што је крајем XIV века формирана Калмарска унија, која је била персонална унија Данске, Шведске и Норвешке, на челу са

данским монархом, Фарским Острвима се управљало из Копенхагена. Шведска је напустила Калмарску унију у првој половини XVI века, а персонална унија Данске и Норвешке потрајала је још готово три века, све до 1814. године. Тада је, након пораза у Наполеоновим ратовима, а на основу Споразума из Кила, дански краљ био принуђен да норвешку круну преда управо шведском краљу, али су Данској, као „утешна награда“, припали дотадашњи норвешки колонијални поседи – Гренланд, Исланд и Фарска Острва.

Од тада до данас, током нешто више од два века, три некадашња данска колонијална поседи су имала потпуно различит пут ка аутономији, односно самосталности, при чему је на том путу најбрже напредовао Исланд, а најспорије Гренланд. Исланд је фактички постао независна држава већ на крају Првог светског рата, а његова формална независност је постала неспорна 1944. године, када је званично постао независна република. С друге стране, Гренланд је најдуже задржао статус колоније, који је укинут доношењем важећег Устава Данске из 1953. године, на основу којег је Гренланд постао део њене унутрашње административне поделе. Гренланд је стекао унутрашњу аутономију у оквиру Данске тек 1979. године, да би му три деценије након тога, усвајањем Акта о самоуправи Гренланда из 2009. године, припале све три државне власти (законодавна, извршна и судска), као и право на самостално иступање у иностраним пословима и право да прогласи независност од Данске у прецизно прописаном поступку.

За разлику од Гренланда, који је био колонија до средине XX века, Фарска Острва су још 1816. године добила статус округа у оквиру Краљевине Данске, док су већ на основу првог данског Устава из 1849. године (тзв. Јунског устава), којим је окончано вишевековно раздобље апсолутне монархије у Данској (Nordstrom, 2023: 101), имала право да бирају представнике у дански парламент, који је тада био дводоман. Осим тога, људска права из Јунског устава су се непосредно примењивала на Фарским Острвима, али су све главне одлуке које се тичу Фарских Острва и даље доношене у Копенхагену (Jensen, 2003: 171). Непостојање било какве унутрашње аутономије у оквиру данске монархије довело је још у XIX веку до развоја фарског националног покрета, који се залагао за очување фарског језика и обичаја, угрожених данским утицајима (Olafsson, 2000: 122). Недуго затим, на самом почетку XX века, појавиле су се и политичке странке, које су имале различите програме и визије будућности Фарских Острва и њихових односа са Данском. Унионистичка странка (*Sambandsflokkurin*), која се залагала за очување постојећег статуса Фарских Острва, почетком XX века је однела превагу над Аутономашком странком (*Sjálv-*

stýrisflokkurin), која се залагала за повећање њихове аутономије (Mørkøre, 1991: 58–59).

Будући да је Данска успела да очува војну неутралност у Првом светском рату, положај Фарских Острва није довођен у питање. Ипак, тридесетих и четрдесетих година прошлог века, фарска политичка сцена је постала далеко сложенија него на његовом почетку, услед профилисања вишестраначког система, у којем су тада главну реч водиле Социјалдемократска странка (*Javnaðarflokkurin*), која се залагала за *status quo* у односима са Данском, и Народна странка (*Fólkaflokkurin*), која је пропагирала ширу аутономију (Mørkøre, 1991: 62).

Током Другог светског рата Данска је била под немачком окупацијом, а Фарска Острва су била под контролом британских оружаних снага, јер је њихов значај био велики, будући да су географски лоцирана на средокраћу између Велике Британије и Исланда. У то време, Фарска Острва су имала око 30 хиљада становника, при чему је половина популације била млађа од 20 година (Jákupsstovu, Berg, 2012: 417). Парламент Фарских Острва (*Løgting*) је 10. маја 1940. године усвојио привремени уставни акт, за који је било предвиђено да буде на снази до краја рата. Тим актом је било предвиђено да законодавна овлашћења припадну фарском парламенту, а извршна фарском гувернеру, док је дански гувернер задржао право вета у одлучивању (Jensen, 2003: 171). Ратне године су, дакле, приморале Фарска Острва да управљају сопственим пословима, па је до краја рата било незамисливо да би могло доћи до њиховог повратка у предратни уставни статус, већ је деловало да ће, по окончању рата, Фарска Острва следити пример Исланда и постати независна држава (Askén, 2006: 226).

Међутим, становништво Фарских Острва је по завршетку Другог светског рата било дубоко подељено у вези са питањем будућег статуса, што се јасно показало и на референдуму одржаном у септембру 1946. године, на којем ниједна од две понуђене опције није добила апсолутну већину, будући да се 48,7 одсто гласалих изјаснило за независност од Данске, а 47,2 одсто за задржавање предратног статуса (око четири одсто гласова су били неважећи гласови). О подељености локалног становништва у вези са питањем стицања независности од Данске најбоље сведочи податак да је разлика у гласовима између два понуђена одговора на референдуму била свега 166 гласова. Иако није било јасно одређено да ли одржани референдум има обавезујући или саветодавни карактер (Askén, 2006: 226), данска влада је након његовог одржавања одлучила да распусти парламент Фарских Острва и распише нове парламентарне изборе. Избори за фарски парламент, који су одржани у новембру 1946. године, донели су потпуни политички преокрет, јер је убедљива већина мандата припала политичким странкама које су се

противиле независности (Olafsson, 2000: 124–125). Нова владајућа већина је отпочела преговоре о статусу Фарских Острва са данском владом, што је резултирало доношењем Акта о самоуправи Фарских Острва од 23. марта 1948. године, који је, са одређеним изменама и допунама, и данас на снази.

Почев од момента доношења Акта о самоуправи Фарских Острва 1948. године, та данска прекоморска територија је у наредне четири деценије била веома политички стабилна. Значајно је, ипак, споменути податак да је парламент Фарских Острва 1974. године донео једногласну одлуку да се та територија не придружи европским заједницама заједно са Данском (Jákupsstovu, Berg, 2012: 418), чиме је показао висок ниво политичке свести и одговорности за сопствене интересе. Међутим, након пада Берлинског зида и престанка поделе европских држава на два блока, геостратешки положај Фарских Острва је постао мање значајан него раније. Осим тога, 1992. године је дошло до колапса риболова и индустрије прераде рибе и плодова мора (углавном бакалара, лососа и шкампа), који представљају најзначајнију грану фарске привреде (Askén, 2006: 227). Последица тога је била дубока економска криза (Jákupsstovu, Berg, 2012: 418), због чега су се Фарска Острва обратила за помоћ данској влади. Након што је влада у Копенхагену одбила да пружи захтевану финансијску помоћ, тражећи за узврат преиспитивање степена аутономије Острва, изнова се у фарској јавности поставило питање односа са Данском. До краја XX века, половина становништва Фарских Острва је била за независност, а четвртина за проширење аутономије (Askén, 2006: 227). На изборима одржаним 1998. године, већину мандата у парламенту су освојиле странке које се залажу за независност Фарских Острва, а новоформирана влада је исте године као своју званичну политику утврдила стицање независности од Данске, и то према исландском моделу. Референдум о независности је био заказан за 26. мај 2001. године, али није одржан услед одређених неслагања фарских политичких странака и данске владе, превасходно о економским питањима, односно субвенцијама које данска влада исплаћује Острвима. Недуго након тога је договорено да независност Фарских Острва буде спроведена у четири фазе, а две владе нису успеле да се споразумеју једино о економским аспектима фарске независности.

Међутим, након избора 2004. године образована је коалициона влада Унионистичке, Народне и Социјалдемократске странке, чији циљ није била независност Фарских Острва, већ „развој веће аутономије Острва у оквиру односа са Данском“ (Askén, 2006: 228). У складу са таквом политиком, 2005. године су донета још два акта којима је додатно регулисан статус Фарских Острва у оквиру Данског Краљевства, односно даљи пренос надлежности са Данске на Фарска Острва и иступање Фарских Острва у међународним односима.

4. Статус Фарских Острва у савременом уставном систему Данског Краљевства

Устав Данске из 1953. године не уређује статус данских прекоморских територија, већ их спомиње на свега шест места, и то у вези са представљањем у данском парламенту, референдумом, људским правима и локалним изборима. Положај Фарских Острва и Гренланда је уређен законима које је донео дански Фолкетинг, што се уклапа у теоријски концепт територијалне аутономије. Разуме се, ти закони нису сасвим обични, будући да су донети након преговора са владама аутономних територија, а неки су чак и потврђени на референдумима на којима је право гласа имало локално становништво. Дакле, упркос томе што акти који уређују статус данских прекоморских територија имају формалну снагу обичних закона, што значи да би Фолкетинг могао да их укине у било ком тренутку, са политичке тачке гледишта то би било незамисливо, слично као што би било незамисливо да Вестминстерски парламент укине законе којима је уредио положај Шкотске, Велса или Северне Ирске у оквиру Уједињеног Краљевства.

Тренутна аутономија Фарских Острва у оквиру Данског Краљевства регулисана је трима актима: Актом о самоуправи Фарских Острва од 23. марта 1948. године, Актом о спољној политици Фарских Острва од 14. маја 2005. године и Актом о преузимању надлежности од 24. јуна 2005. године.

4.1. Изворна аутономија према Акту о самоуправи Фарских Острва из 1948.

Већ у преамбули Акта о самоуправи Фарских Острва из 1948. године је констатовано да Фарска Острва имају у оквиру Данске „посебан положај у националном, историјском и географском погледу“, као и да се тим Актом уређује „уставни положај“ Фарских Острва у оквиру данске краљевине. У првом одељку тог акта дефинисана је суштина фарске аутономије, тако што је прописано да Фарска Острва представљају „самоуправну заједницу у оквиру државе Данске“, а да, у складу са тим, народ Фарских острва, преко свог изабраног представништва (*Løgting*) и извршне власти коју је оно основало, преузима „управу и владу фарских послова“. Наведена дефиниција аутономије се уклапа у теоријски модел територијалне аутономије, будући да се Фарским Острвима поверавају законодавна и извршна, али не и судска и уставотворна функција. Још је Павле Николић утврдио да се јединица територијалне аутономије разликује од федералне јединице у федерацији управо по томе што јој недостају уставотворна и судска функција (Николић, 1993: 429).

У наредним одељцима Акта (одељци 2–5) уређене су надлежности Фарских Острва и њихов однос са надлежностима Данске. У основи, надлежности су набројане у две листе (А и Б), које представљају саставни део Акта, и утврђени су динамика и начин њиховог преношења са централних органа на аутономне органе, при чему је изричито прописано да надлежност фарских власти подлеже „ограничењима из међународних уговора и другим међународним правима и обавезама“ (одељак 5).

Акт о самоуправи Фарских Острва предвиђа и механизам за решавање сукоба надлежности између централних и аутономних органа (одељак 6). За решавање сукоба надлежности предвиђено је формирање седмочланог одбора, у чији састав улазе по два члана које именују централна влада и влада Фарских Острва и три судије данског Врховног суда које именује његов председник, од којих један председава радом одбора. У случају да четири члана које именују две владе постигну споразум, сматраће се да је спор коначно решен, док у супротном одлуку доноси троје судија Врховног суда. Чини се да је наведени механизам добро уравнотежен. Он практично омогућава двостепени поступак у оквиру одбора. У „првом степену“ даје се могућност представницима двеју влада да постигну споразум, а тек ако се то не догоди, онда у „другом степену“ одлуку доносе судије највишег суда у Данској (треба нагласити да Данска нема посебан уставни суд). Доказ у прилог тврдње да је описани поступак предвиђен у Акту о самоуправи Фарских Острва из 1948. године добро решење за решавање спорова о надлежности између државе и територијалне аутономије је и чињеница да је истоветан механизам предвиђен у Акту о самоуправи Гренланда из 2009. године, донетом више од шест деценија касније. Осим механизма за решавање сукоба надлежности, Актом о самоуправи Фарских Острва је предвиђено и да се закони и други акти данског парламента који се односе на Фарска Острва изнесу пред владу Фарских Острва на разматрање пре него што ступе на снагу (одељак 7), а исто је предвиђено и за међународне уговоре који се тичу Фарских Острва. На тај начин је фарска аутономија заштићена од задирања у своје надлежности како путем унутрашњих тако и путем међународних правних аката.

Акт о самоуправи Фарских Острва је прописао и одређене механизме путем којих та аутономна јединица може да учествује у данској спољној политици (одељци 8 и 9), укључујући и право да, уз сагласност данског министра иностраних послова, самостално преговарају о одређеним питањима из своје надлежности (одељак 8, став 4 Акта). Те норме су умногоме проширене Актом о спољној политици Фарских Острва из 2005. године.

Акт о самоуправи Фарских Острва је дао Острвима и одређена формална обележја државности, каква по правилу имају федералне јединице у федерацијама. Тако је предвиђено да се у пасошу житеља Фарских Острва, који сви имају данско држављанство, стављају и посебне одреднице *Føroyingur* и *Førovar* (одељак 10), а призната је и посебна застава Фарских Острва и предвиђен је начин њене употребе (одељак 12). У погледу употребе језика, прописано је да је фарски „главни језик“, али да ће се дански „учити добро и пажљиво“, као и да се дански језик може користити у јавним пословима једнако као и фарски.

Актом је још регулисано и представљање Фарских Острва у данском парламенту (одељак 14) и постојање представника Данске на Острвима (одељак 15). Када је реч о представљању у парламенту, Акт је прописао да Фарска Острва имају по најмање два представника у сваком од два дома данског Риксдага (*Rigsdagen*), али је та норма дерогирана одредбама данског Устава из 1953. године, којима је уведен једнодомни парламент Фолкетинг (*Folketing*) и прописано да Фарска Острва у њему имају два представника (члан 28). Имајући у виду да дански Фолкетинг има укупно 179 чланова, не може се говорити о партиципацији Фарских Острва која може да утиче на вођење политике данских централних органа, што је сасвим у складу са концептом територијалне аутономије, која по правилу нема утицај на рад централних државних органа. Може се, међутим, запазити и да је такво представљање у складу са бројношћу становништва Фарских Острва и Данске, будући да Фарска Острва имају око 55 хиљада, а Данска преко пет и по милиона становника (дакле, око стотину пута више), па је у том погледу правично да Фарским Острвима припадне тек нешто изнад један одсто мандата у централном парламенту. С друге стране, државни комесар (*Rigsombudsmand*) је највиши представник данске државе и шеф државне управе на Фарским Острвима. Он има право да учествује у расправама о свим заједничким пословима у фарском парламенту, али без права гласа, као и право да одмах буде обавештен о одлукама које су донели органи аутономије Фарских Острва.

Генерално гледано, Актом о самоуправи Фарских Острва је успостављена широка територијална аутономија те данске прекоморске територије, која се углавном уклапа у општи теоријски модел територијалне аутономије, али га у неким сегментима и превазилази.

4.2. Проширења аутономије актима из 2005.

Аутономија Фарских Острва је додатно проширена 2005. године, када су донета још два акта о њиховом статусу – први, којим је уређена могућност учешћа Острва у међународним односима, и други, којим је дефинисан даљи пренос надлежности са централних на аутономне

органе. Тим актима је аутономија Фарских Острва у многим аспектима прекорачила теоријски модел територијалне аутономије, и у великој мери приближила статус те данске прекоморске територије статусу независне државе. Оба акта су донета као закони данског парламента, али је у преамбулама оба акта посебно наглашено да су донети на основу споразума између влада Фарских Острва и Данске „као равноправних страна“. На тај начин је истакнуто да промена тих закона једностраном одлуком данског парламента не би била легитимна, упркос томе што је формалноправно могућа.

Актом о спољној политици Фарских Острва од 14. маја 2005. године регулисано је пре свега право владе Фарских Острва на закључивање међународних споразума. Одељак 1 тог Акта прописује да влада Фарских Острва може преговарати и закључивати споразуме по међународном праву са страним државама и међународним организацијама, укључујући и административне споразуме, који се у потпуности односе на питања под јурисдикцијом власти Фарских Острва. Наведено је да Фарска Острва немају право да закључују међународне споразуме „који утичу на политику одбране и безбедности, или на споразуме који се примењују на Данску или о којима се преговара у оквиру међународне организације чији је члан Краљевина Данска“, као и да право Фарских Острва у погледу међународних споразума не ограничава уставну надлежност и овлашћења данских власти у вези са преговорима, закључивањем и раскидом споразума по међународном праву, укључујући и споразуме који су обухваћени Актом (одељак 1, ставови 4–5 Акта). Акт даље прописује да ће на међународним споразумима које закључује влада Фарских Острва стајати да их је закључила „Краљевина Данска у односу на Фарска Острва“ (одељак 2). Осим тога, Акт претпоставља блиску сарадњу између владе Фарских Острва и данске владе како се не би занемарили општи интереси Краљевине Данске и да би данска влада требало да буде обавештена о преговорима у вези са закључивањем споразума.

Актом о спољној политици Фарских Острва је прописана и могућност да Острва имају сопствене представнике у оквиру дипломатских представништава Краљевине Данске (одељак 3), која проширује домаћај одредаба Акта о самоуправи Фарских Острва из 1948. године. Коначно, Фарским Острвима је омогућено да, уз сагласност данске владе, постану чланица међународних организација које примају у чланство субјекте који нису државе (одељак 4 Акта).

Генерално посматрано, право Фарских Острва да иступају у међународним односима, закључују међународне уговоре и стичу чланство у међународним организацијама умногоме превазилази теоријски концепт територијалне аутономије, па чак и федералне јединице у федерацији,

мада у неким новијим федерацијама федералне јединице имају право да самостално иступају у међународним односима (на пример, заједнице и региони у Краљевини Белгији).

Последњи акт којим је регулисан статус Фарских Острва је Акт о преузимању надлежности од 24. јуна 2005. године. Тим Актом је предвиђено да Фарска Острва могу преузети све надлежности изузев четири, а то су: 1) Устав, 2) Врховни суд, 3) спољна, безбедносна и одбрамбена политика и 4) девизна и монетарна политика (одељак 1). Одређени су и начини и динамика преузимања надлежности од данских органа, при чему је за преузимање већине надлежности довољна једнострана одлука Острва, док су за неколицину потребни преговори са данским централним органима (одељак 2). У тренутку када преузму одговарајуће надлежности, Фарска Острва стичу законодавну и извршну власт у односу на њих, али сnose и трошкове које вршење тих надлежности подразумева (одељак 3).

Можда и најзначајнију норму Акта о преузимању надлежности представља њен одељак 4, у којем је предвиђено да Фарска Острва имају судску власт у свим областима њихових надлежности. Том одредбом су Фарским Острвима пренете све три гране државне власти, чиме су прекорачила границу теоријског концепта територијалне аутономије, и у том аспект се приближила статусу федералних јединица у класичним федерацијама (на пример, у САД, Аустралији, Швајцарској, Немачкој и др.).

Све у свему, може се закључити да се изворна аутономија Фарских Острва према Акту из 1948. године углавном уклапала у теоријска мерила територијалне аутономије, док је актима из 2005. године проширена тако да је у великој мери прекорачила та мерила, како на унутрашњем плану (широке надлежности, самостална судска власт), тако и на међународном (право на самостално иступање у међународним односима).

5. Политички и страначки систем Фарских Острва – између аутономије и независности

Као што је већ наглашено, упркос томе што је малобројна (данас је сачињава око 55 хиљада становника), политичка заједница на Фарским Острвима се развила још у XIX веку, када је настао национални покрет за очување фарског језика и културе, а недуго затим су се појавиле и прве политичке странке. Већ у првој половини XX века дошло је до јасног профилисања вишестраначког система, а једна од главних тачака политичких спорења међу странкама био је статус Фарских Острва у оквиру Данског Краљевства и његова евентуална независност.

Након неколико деценија мирног политичког живота по окончању Другог светског рата, политичке прилике на Острвима су постале сложене почетком последње деценије прошлог века, услед смањења геостратешког значаја Фарских Острва по окончању Хладног рата и велике економске кризе изазване колапсом риболова и индустрије прераде рибе. Након што је данска влада одбила да Фарским Острвима пружи захтевану финансијску помоћ, опција независности је међу локалним становништвом добила много већи број присталица него што је био случај током ранијих деценија, што је довело Фарска Острва на корак до гласања на референдуму о независности 2001. године. Референдум ипак није одржан, али је аутономија Острва проширена 2005. године. Већ тада је било говора о неколико сценарија о будућности Фарских Острва у односу на Данску – потпуној независности, концепту слободног удруживања (*free association*), конфедерацији, па чак и федерацији (Askén, 2006: 232–235).

Ако се оптика анализе усмери на тренутни страначки систем, може се видети да политичке странке на Фарским Острвима и даље заузимају различите ставове у вези са питањем независности. Када је реч о шест политичких странака које имају представнике у парламенту након избора одржаних у децембру 2022. године, четири међу њима пропaгирају независност – Народна, Републиканска (*Tjóðveldi*), Прогресивна (*Framsókn*) и Странка центра (*Miðflokkurin*), а две опстанак заједнице са Данском – Унионистичка и Социјалдемократска. Када се узме у обзир опредељеност посланика у тренутном сазиву парламента у вези са питањем независности Фарских Острва, две опције су готово изједначене, тачније странке које се залажу за независност имају у парламенту једног посланика више (17 према 16), али је појединачно најјача Социјалдемократска странка, која се залаже за заједницу са Данском и има девет посланика. Из те странке потиче и председник коалиционе владе Аксел Јоханесен (*Aksel Vilhelmsson Johannesen*), уз још три министра, док су три министарска места припала Републиканској, а два Прогресивној странци, које се у својим програмима залажу за независност Фарских Острва. Из наведених података се јасно види да политичка заједница на Фарским Острвима није оштро подељена на два непомирљива страначка блока, од којих се један залаже за независност а други за заједницу са Данском, већ, напротив, политичке странке међу собом сарађују и групишу се у парламенту и у односу на ставове према другим друштвеним и политичким питањима, што је и довело до формирања тренутне коалиционе владе, у којој су заступљене присталице обе опције фарске будућности.

На будући статус Фарских Острва ће, без сумње, утицати и решавање питања статуса Гренланда, које је веома актуелизовано након поновног избора Доналда Трампа (*Donald Trump*) на функцију председника

Сједињених Америчких Држава. Председник Трамп је још 2019. године изнео понуду да откупи Гренланд од Данске, а након поновног избора на ту функцију, крајем 2024. године, понуду је поновио. Таква понуда је, међутим, довела до тога да се Гренланђани, који традиционално подржавају осамостаљење те аутономне територије од Данске (према истраживањима спроведеним на почетку 2025. године, чак 85 одсто гренландског становништва је за независност), у великој мери успоре свој пут ка независности.¹ На изборима спроведеним у марту 2025. године, највећи број гласова на Гренланду је однела Демократска странка (*Demokraati*), која се у прошлости потпуно противила независности, а у последње време заговара „постепен“ пут ка независности, да би у новоформирану коалициону владу ушле чак четири странке, од којих неке пропагирају независност, а неке јој се противе. Све у свему, агресиван приступ Сједињених Америчких Држава изазвао је скептицизам Гренланђана у вези са брзим стицањем независности, па није реално очекивати да ће до ње доћи у наредних неколико година.

Међу становништвом Фарских Острва постоји много већа подела у вези са питањем независности него што је случај на Гренланду, чије је становништво јасно опредељено за независност. Према истраживањима јавног мњења из 2025. године, 60 одсто становништва Фарских Острва је за независност, а 40 одсто против,² а искуство је показало да је расположење Фарана у вези са независношћу током деценија било веома променљиво. С друге стране, важно је истаћи и да је данска влада током времена прихватила чињеницу да су Фарска Острва и Гренланд „кренули постепеним, али највероватније неповратним, путем ка независности“ (Brańka, 2018: 119).

6. Закључна разматрања

Историјска, теоријска, правна и политиколошка анализа положаја Фарских Острва у оквиру данске монархије је значајна из разлога што Фарска Острва представљају добар пример како се колонијални статус једне прекоморске територије током векова мирно преобразио у аутономни статус у оквиру исте државе. Строго централизовано управљање територијом из метрополе, које је карактеристично за колоније, постепено је замењено широком унутрашњом (и спољном)

1 Euractiv. *Virtually no Greenlanders want to join the US, new poll finds*. Приступљено: 10. 4. 2025. <https://www.euractiv.com/section/politics/news/virtually-no-greenlander-wants-to-join-the-us-poll-finds/>

2 Electomania. *Faroe Islands: majority in favor of independence*. Приступљено 14. 4. 2025. <https://electomania.es/islas-feroe-mayoria-a-favor-de-la-independencia/>

аутономијом, прожетом демократским начелима, владавином права и високом степеном задовољства у друштву.

Фарска Острва, која су вековима била под норвешком и данском колонијалном влашћу, релативно рано су почела да стичу одређена права у данском уставном систему, па су већ средином претпрошлог века имала своје представнике у оба дома данског парламента. Крајем XIX века дошло је до узлета националног покрета који се залагао за очување фарског језика, идентитета и културе, а недуго после тога, на самом почетку XX века, почео је да се профилише и политички систем Фарских Острва, као посебан политички систем у односу на дански, са сопственим политичким странкама. Фарске политичке странке су у то време у први план својих програма истицале опредељење за независност односно очување заједнице са Краљевином Данском. Средином тридесетих година прошлог века дошло је до неповратног успостављања високофрагментисаног вишестраначког система, упркос релативној малобројности фарске политичке заједнице, коју чини свега неколико десетина хиљада људи.

Након што су по окончању Другог светског рата Фарска Острва била на само корак до проглашења потпуне независности од Данске, и то према исландском моделу, то се ипак није догодило, већ је у марту 1948. године, законом данског Фолкетинга, успостављена њихова широка аутономија у оквиру Данског Краљевства. Та аутономна територија је пуне четири деценије водила релативно миран политички живот, задовољна својим положајем, да би се питање независности Фарских Острва поново актуелизовало након пада Берлинског зида и кризе фарске привреде засноване на риболову и индустрији прераде рибе.

На почетку XXI века, историја се поновила – Фарска Острва су 2001. године била на корак до доношења одлуке о независности, али је политичка криза поново решена проширењем аутономије 2005. године, доношењем два закона данског парламента, који су претходно усвојени као споразуми двеју влада. Тренутни степен аутономије Фарских Острва се углавном уклапа у општа мерила теоријског модела територијалне аутономије (статус гарантован законима данског парламента, законодавна и извршна аутономија, непостојање средстава утицаја аутономне територије на функционисање централних органа Данске), али у неким сегментима их и превазилази, приближавајући се моделу федералне јединице у федерацији (самостална судска власт), па чак и независности (право на вођење спољне политике, закључивање међународних споразума, чланство у међународним организацијама).

Упркос томе што је невелика, али ипак јасна већина становника опредељена за независност Фарских Острва од Данске, у парламенту су

две опције готово изједначене по броју посланика, а водећа политичка странка у влади, из које је потекао и председник владе, опредељена је за очување заједнице са Данском, док су остале две странке које су ушле у владајућу коалицију опредељене за независност Фарских Острва. Из таквог функционисања фарског политичког система могу се извести два важна закључка. Прво, питање независности Фарских Острва данас није најважније питање у њиховом политичком животу и не представља камен спотицања у сарадњи између политичких странака. И друго, сасвим је јасно да одлука о статусу Фарских Острва није сасвим сазрела. Упркос томе, делује да ће Фарска Острва у догледној будућности предузети кораке ка стицању потпуне државне самосталности, а на динамику предузимања таквих корака ће вероватно утицати и решавање питања статуса Гренланда, које је привукло пажњу међународне јавности крајем 2024. и почетком 2025. године.

Литература

Ackrén, M. (2006). The Faroe Islands: Options for Independence. *Island Studies Journal*, Vol. 1/2. 223–238.

Assumption Act of the Faroe Islands, Danish Act No. 578 of June 24th 2005. Преузето 10. 2. 2025. <https://www.government.fo/en/foreign-relations/constitutional-status/the-assumption-act>

Benedikter, T. (2009). *The World's Modern Autonomy Systems – Concepts and Experiences of Regional Territorial Autonomy*. Bozen/Bolzano: Institute of Minority Rights.

Brańka, T. (2018). Greenland – from Autonomy to (In)dependence. *Przeeglqd Strategiczny*, 11/2018, 107–128.

Gad, U. P. (2020). Greenland, the Faroe Islands, and Denmark: Unity or Community? U: P. M. Christiansen, J. Elklit & P. Nedergaard (eds.), *The Oxford Handbook of Danish Politics* (str. 28–45), Oxford: Oxford University Press.

Ghai, Y. (2000). Ethnicity and Autonomy: A Framework for Analysis. U: Y. Ghai (ed.), *Autonomy and Ethnicity: Negotiating Competing Claims in Multi-Ethnic States*. (str. 1–26), Cambridge: Cambridge University Press.

Electomania. *Faroe Islands: majority in favor of independence*. Приступљено 14. 4. 2025. <https://electomania.es/islas-feroe-mayoria-a-favor-de-la-independencia/>

Euractiv. *Virtually no Greenlanders want to join the US, new poll finds*. Приступљено 10. 4. 2025. <https://www.euractiv.com/section/politics/news/virtually-no-greenlander-wants-to-join-the-us-poll-finds/>

Jákupsstovu, B. í, Berg, R. (2012). The Faroe Islands' Security Policy in a Process of Devolution. *Icelandic Review of Politics and Administration*. Vol. 8/2. 413–430.

Jensen, J. A. (2003). The Position of Greenland and the Faroe Islands within the Danish Realm. *European Public Law*. Vol. 9/2. 170–178.

Марковић, Г. (2021). *Уставно право*. Источно Ново Сарајево: ЈП „Завод за уџбенике и наставна средства“.

Mørkøre, J. (1991). Class Interests and Nationalism in Faroese Politics, *North Atlantic Studies*, Vol. 3/1. 57–67.

Николић, П. (1993). *Уставно право*. Београд: Службени лист СРЈ.

Nordstrom, B. (2023). *Scandinavia since 1500* (Second edition). Minnesota: University of Minnesota Press.

Орловић, С. (2018). *Уставно право*. Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду.

Olausson, P. (2007), *Autonomy and Islands: A Global Study of the Factors that Determine Island Autonomy*. Åbo: Åbo Akademi University Press.

Olafsson, Á. (2000). Constitutionalism and Economics in the Faroes. U: G. Baldacchino, D. Milne (eds.), *Lessons from the Political Economy of Small Islands* (str. 121–140). London: Palgrave Macmillan.

Симовић, Д. Петров, В. (2018). *Уставно право*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.

Foreign Policy Act of the Faroe Islands, Danish Act No. 80 of May 14th 2005. Преузето 10. 2. 2025. <https://www.government.fo/en/foreign-relations/constitutional-status/the-foreign-policy-act>

Home Rule Act of the Faroe Islands, Danish Act No. 137 of March 23rd 1948. Преузето 10. 2. 2025. <https://www.government.fo/en/foreign-relations/constitutional-status/the-home-rule-act>

Marko Stanković*, LL.D.

Territorial Autonomy in European Democracies: The Case of the Faroe Islands

Summary

The Danish Realm, or the Kingdom of Denmark, consists of metropolitan Denmark in continental Europe and two autonomous territories: the Faroe Islands and Greenland. The Faroe Islands and Greenland are former Norwegian and Danish colonies, which gained autonomy after World War II and the autonomy was expanded over the following decades. The current Constitution of Denmark does not specifically regulate the status of the Faroe Islands and Greenland, but the position of the two overseas territories is determined by laws passed by the Danish Parliament. Moreover, as the status of the two overseas territories in the Danish constitutional system is not identically regulated, there are some differences.

The current autonomy of the Faroe Islands is regulated by three legislative acts: 1) the Home Rule Act of the Faroe Islands of 1948; 2) the Faroe Islands Foreign Policy Act of 2005; and 3) the Assumption Act of the Faroe Islands of 2005. The original autonomy of the Faroe Islands from the Act of 1948 largely fitted into the theoretical standards of territorial autonomy, but the legislative acts of 2005 expanded the autonomy to a large extent in order to exceed those standards.

In practice, the Faroe Islands are an independent political community in relation to Denmark, since they have their own party system, established at the beginning of the 20th century. In addition, the Faroe Islands were on the verge of declaring independence on two occasions, in 1946 and 2001. However, support for the independence was variable among the population during the last few decades. In the current Faroese Parliament, two options are almost equal in terms of the number of deputies, and the leading political party in the Government advocates the preservation of union with Denmark.

However, it seems that the Faroe Islands will take steps towards full state independence in the foreseeable future, and the dynamics of such steps will be greatly influenced by the issue of the status of Greenland, which has attracted international attention in recent months.

Key words: *Faroe Islands, Denmark, Kingdom of Denmark, territorial autonomy.*

* Associate Professor, Faculty of Law, University of Belgrade